

stichting **forum** voor
stedelijke vernieuwing

INTEGRALE AANPAK ZES STEDELIJKE VERNIEUWINGSGBIEDEN

INTEGRALE AANPAK ZES STEDELIJKE VERNIEUWINGSGBIEDEN

Verslag Breed Beraad gehouden op 24 juni 2020

Drs. J.W. Custers / Custers Teksten

INHOUD

VERSLAG	4
DEELNEMERS	18
AGENDA	21
ENKELE GEGEVENS OVER HET FORUM VOOR STEDELIJKE VERNIEUWING	24
BESTUUR & RAAD VAN ADVIES	28

VERSLAG

Kies voor een aanpak op lange termijn en verbind daar zo veel mogelijk partijen aan, inclusief marktpartijen. Doe dat niet alleen op beleids- en bestuurlijk niveau, maar ook op operationeel niveau, met een grote beslissingsruimte voor de professionals in de wijk. Het is belangrijk dat zij elkaar goed kennen en zich over een langere termijn aan elkaar en aan het gebied verbonden voelen. Zorg dus op alle fronten voor meer continuïteit, niet alleen in de aanpak maar ook in de bemensing daarvan. En koester bestaande initiatieven vanuit bewoners en geef ze alle ruimte zich verder te ontplooiën. Dit waren enkele conclusies van het Breed Beraad over de Integrale aanpak van zes stedelijke vernieuwingsgebieden op 24 juni in Utrecht. Besproken werd de aanpak in Amsterdam Zuidoost, Den Haag Zuidwest, Woensel Zuid in Eindhoven, Groningen Noord, Zaandam Oost en Overvecht in Utrecht. Deze gebieden vertonen veel overeenkomsten, niet alleen in de opzet en woningvoorraad, maar ook in de maatschappelijke problematiek. Ze kunnen daarmee ook veel van elkaar leren, en dat gebeurde dan ook in de zes deelsessies die in het Breed Beraad werden gehouden. Sleutelbegrippen daarbij zijn integraal, coalitievorming, een lange adem maar ook snelle resultaten, en kiezen en het verschil durven maken.

Introductie: het nieuwe rijksbeleid in de stedelijke vernieuwing

Bert van Delden, plaatsvervangend directeur-generaal Bestuur, Ruimte en Wonen van het ministerie van BZK, verzorgde de aftrap van het Breed Beraad. Hij schetste de hoofdlijnen van het huidige rijksbeleid in de stedelijke vernieuwing. Deze markeren een overgang van Besparen en Hervormen naar Investeren en Vernieuwen, die vanaf eind 2017 is ingezet met het aantreden van het nieuwe kabinet. Ook de zes stedelijke vernieuwingsgebieden die centraal stonden in het Breed Beraad, nemen daarin een plaats in. Van Delden legde uit welke.

Het vorige kabinet Rutte II hanteerde als motto 'Besparen en Hervormen', zowel in het wonen als in het sociale domein. Waarbij in het sociale domein ook nog werd gestreefd naar 'beter en minder'. Ook in het woonbeleid is er bespaard, onder meer door het afschaffen van tal van subsidies en beperken van de hypotheekrenteaftrek. Daardoor geeft het Rijk nu jaarlijks structureel drie miljard euro minder uit aan het wonen. Tegelijkertijd vond er vernieuwing plaats door beperking van het werkterrein van corporaties, liberalisering van huren en decentralisatie van het beleid naar gemeenten via de prestatieafspraken. Ook stopte het Rijk rigoureus met de wijkaanpak en het zich bemoeien met gebieden. Enige uitzondering was het Nationaal Programma Rotterdam Zuid.

Het huidige kabinet streeft naar 'Investeren en Vernieuwen'. Het Rijk wil nu in meerdere gebieden meerjarige investeringen op gang helpen, via meerjarige partnerschappen. De inzet richt zich op vier typen gebieden:

- grensregio's, om te werken aan ruimtelijk-economische structuurversterking (meer op regionaal niveau) en verbetering van de sociaal-fysieke leefbaarheid (lokaal);
- 'specials', bijvoorbeeld het aardbevingsgebied in Groningen of Vlissingen dat gecompenseerd moet worden voor het niet doorgaan van de verhuizing van de marinierskazerne;
- gebieden binnen de regio's waarmee het Rijk vanwege de grote woningtekorten Woondeals heeft afgesloten (Noordvleugel, Zuidvleugel, Utrecht e.o., Eindhoven e.o., Groningen, Arnhem-Nijmegen e.o.). Het gaat hierbij om grootschalige binnenstedelijke herstructureringslocaties, waarbij niet zozeer het wonen centraal staat, maar het verbeteren van de ontsluiting van de gebieden;
- twaalf grootschalige stedelijke vernieuwingsgebieden, waar het niet zozeer gaat om mobiliteitsvraagstukken maar om een combinatie van onderwijs, veiligheid, gezondheid, werk en armoede en wonen.

In het Breed Beraad ging het over de vierde categorie stedelijke vernieuwingsgebieden. De keuze van deze gebieden komt in de eerste plaats voort uit de keuzes en prioriteiten van de regio's zelf. Daar is vervolgens de Leefbarometer 2018 aan gekoppeld. Daaruit bleek dat de leefbaarheid en veiligheid inderdaad in juist deze twaalf gebieden het slechtst scoorden. Slecht scoorden ook nog vier andere gebieden uit regio's waarmee geen Woondeals zijn afgesloten. Deze zijn alsnog aan het programma toegevoegd, dat daardoor nu bestaat uit zestien gebieden. Het Rijk, in dit geval verschillende departementen, speelt daarbij geen sturende rol, maar komt als partner 'langs zij' bij de gemeenten. Het werkt mee aan het maken van impactanalyses (wat moet in het gebied gebeuren; welk type maatregelen moet worden genomen), investeert mee (tot dusver in totaal circa 225 miljoen euro), zet kennis in en bekijkt of er (doorgaans kleine) aanpassingen nodig zijn in wet- en regelgeving.

De verschillende onderzoeken in de zestien gebieden maken duidelijk wat van het Rijk verwacht kan worden. Het gaat daarbij om maatwerk. In hoeverre deze aanpak landt in het regeerakkoord van het volgende kabinet

is aan de politiek. Wat, volgens de betrokken burgemeesters, daar niet op kan wachten, is inspelen op de sociale gevolgen van de coronacrisis. Deze lijken het grootst in de zestien stedelijke vernieuwingsgebieden. Daarover is het kabinet nu in gesprek met de gemeenten.

Van Delden benoemde tot slot twee risico's bij de aanpak. Vanwege de coronacrisis is er mogelijk op korte termijn geen geld meer beschikbaar. En er is de selectiviteit. Het Rijk is selectief in haar interventies en dat valt niet altijd goed in het Nederland van de verdelende rechtvaardigheid. Een lange en gerichte adem is echter juist bij de aanpak van deze gebieden van groot belang. De partners in de gebieden, inclusief het Rijk, moeten hun samenwerking jaren lang volhouden.

Na de introductie door Van Delden volgden zes deelsessies. In elk daarvan stond een stedelijk vernieuwingsgebied centraal. In de deelsessies kwamen veel aanbevelingen en tips naar boven die voor alle gebieden kunnen gelden. Deze worden in het verslag hierna dan ook gebundeld. Aanbevelingen en tips die specifiek slaan op één gebied staan bij de beschrijving van de afzonderlijke gebieden, die meteen hierna volgt.

Amsterdam Zuidoost

Tanja Jadnanansing, stadsdeelvoorzitter in Amsterdam-Zuidoost, schetste de situatie in dit stedelijke vernieuwingsgebied. Het is een gebied met veel verschillende gezichten, leeftijden en culturen, 'een plek waar de hele wereld bij elkaar komt'. Maar het is ook een plek waar veel mensen ooit naar toe kwamen 'met een koffer vol hoop, en langzaam maar zeker zijn veel stukjes hoop uit dat koffer gevallen'. In plaats daarvan kwam er teleurstelling en wantrouwen tegenover de overheid en politie. Tegenover de generatie die het koffertje met wanhoop heeft gevuld, staat echter ook een jongere generatie die hoopvol naar de toekomst kijkt.

Die hoop bestaat in weerwil van de 'slechte cijfers'. Zuidoost bevindt zich in veel lijstjes in de onderste regionen, zoals qua sociaaleconomische status, CITO-scores, onveiligheidsbeleving, criminaliteit, aandeel kinderen in (langdurige) minima-huishoudens (48% tegen 31% in Amsterdam) en aandeel leerlingen in het vmbo en praktijkonderwijs (63%, heel Amsterdam 40%). Veel kinderen hebben geen goede uitgangspositie, ook door huiselijk geweld en de regelmatig onveilige situatie op de (basis)scholen.

De grootste uitdagingen in Zuidoost liggen op het gebied van onderwijs, armoede en veiligheid. Veel huishoudens maken gebruik van de voedselbank. Door de coronacrisis is het aantal huishoudens in acute nood verder toegenomen. Ander probleem is de door bewoners ervaren onveiligheid en de criminaliteit onder met name jongeren. Voor veel jongeren lonkt de criminaliteit omdat ze geen geld hebben voor activiteiten en daardoor ook veel op straat hangen. Veel jongeren dragen steekwapens uit angst voor afpersing en ter zelfverdediging. Er doen zich mede hierdoor veel geweldsincidenten voor, waarbij de aangifte- en meldingsbereidheid laag is. In lijn hiermee is ook het vertrouwen in de overheid en in instituties laag en afnemend.

Tegenover deze problemen staat echter ook veel positiefs. Jadnanansing vertelde dat het stadsdeelbestuur daarom vooral ook kijkt naar de zaken die wel goed gaan in Zuidoost, mede om hiervan te leren. Ze wees onder meer op de recente Black Lives Matter-demonstratie in Zuidoost waaraan 14.000 mensen meededen. Deze verliep uitstekend en dat toont volgens de stadsdeelvoorzitter ook dat veel mensen ondanks alle problemen trots zijn op Zuidoost.

Ander positief punt is dat ook Zuidoost nu een woningtekort kent. De huizenprijzen stegen er vóór de coronacrisis harder dan elders in Amsterdam. Het gemeenschapsgevoel is groot; mensen komen graag bij elkaar en tonen veerkracht. Volgens Jadnanansing is dit iets van de laatste jaren. Mensen in Zuidoost hebben nu het gevoel dat ze er met veel anderen samen voor staan, en niet meer in hun eentje.

Om het tij in Zuidoost te keren streeft het stadsdeelbestuur naar een 'duurzame en structurele verbetering van de leefbaarheid en veiligheid in Zuidoost, primair en in het bijzonder door een beter perspectief voor de jeugd'. Hiervoor wordt ingezet op preventie op de lange termijn (twintig jaar) op de domeinen Wonen, Werk (en armoede) en Onderwijs (en jeugd). Dit gebeurt door een klein slagvaardig elftal van maatschappelijke partners en bondgenoten, met als twaalfde man de mensen, bewoners, ondernemers en ambtenaren in Zuidoost. Zij hebben samen al diverse initiatieven opgezet, die succes hebben, maar waarvan de effectiviteit op lange termijn zich nog moet bewijzen. Voorbeelden zijn onder meer de Zomerscholen, de aanpak van schoolpleinen,

het ruim baan geven aan bewonersinitiatieven, het scheppen van banen voor Zuidoosters via Zuidoost Werkt! en de begeleiding van kwetsbare tienermoeders.

Jadnanansing stelde dat Zuidoost bij het realiseren van de ambities met name voor de volgende vragen staat:

- Zuidoost moet en wil Zuidoost blijven en toch ook echt veranderen. Hoe behouden we het goede en doen we beiden?
- hoe maak je succesvolle allianties voor twintig jaar met, door en voor bewoners? Hoe koppel je de kracht, het intellect, de kennis en ervaring van bewoners (ook jongeren) met die van de beslissers? Wat zijn daarbij de kritieke succesfactoren?
- hoe vind je het evenwicht tussen enerzijds een *top down* benadering (de problematiek is dusdanig *wicked* en hardnekkig dat het bestuur hier vol op wil inzetten) en anderzijds een *bottom up* benadering? Commitment en invloed van bewoners zijn essentieel, maar komen niet altijd overeen met wat de top vindt;
- hoe breken we de hindermacht af, die voortkomt uit de manier van werken tussen verschillende bestuurslagen? Hoe doen we dat met elkaar? Hoe trekken we daarin samen op, als gelijkwaardige partners? Wat kan en moet anders?

In een reactie op de situatieschets van Zuidoost stelde een deelnemer aan de deelsessie dat het in dit gebied nog niet is gelukt om bij nieuwbouwprojecten van woningen de verbinding te leggen met het onderwijs. Marktpartijen krijgen te weinig het perspectief dat ze langere tijd in het stadsdeel actief kunnen blijven. Alleen dan loont het echter om afspraken te maken met scholen om bijvoorbeeld leerlingen via stages op te leiden. Hier wreekt zich, aldus deze deelnemer, de Amsterdamse insteek om te veel met losse en kortlopende projecten bezig te zijn. Het is daardoor voor marktpartijen bijna onmogelijk een relatie op lange termijn op te bouwen. Amsterdam en het stadsdeel zouden het lef moeten hebben om wel langdurige verbintenissen aan te gaan.

Over de specifieke jongerenproblematiek werd gezegd dat het cruciaal is hiervoor de juiste professionals op de juiste plek te vinden. Met betrekking tot veiligheid werd gepleit voor een gebiedsgerichte benadering van Justitie. Beide zaken komen verder aan bod bij de algemene aanbevelingen en tips.

Zaandam Oost (Poelenburg-Peldersveld)

Songül Mutluer, wethouder van de gemeente Zaanstad voor Wonen en Bouwen, Jeugdzorg, Ouderenbeleid en Minimabeleid, schetste de situatie in Zaandam Oost. Zij stelde dat gemeenten bij de aanpak van hun kwetsbare wijken hulp nodig hebben, in verantwoordelijkheid, geld en kennis. In Zaanstad gaat het dan met name om Poelenburg. De cijfers in deze wijk zijn volgens Mutluer 'niet mis'. Het gemiddeld jaarinkomen in de wijk is € 17.000. Zeventig procent van de woningen is een sociale huurwoning. Van de bewoners is 40% laaggeletterd of in meer of mindere mate verstandelijk beperkt. Eén op de drie kinderen leeft in armoede, 45% van de kinderen loopt de kans op onderwijsachterstanden, 41% heeft overgewicht. Er komt veel illegale bewoning voor in de wijk en dat heeft een grote impact op de leefbaarheid. De criminele netwerken bieden een aanlokkelijk perspectief voor jongeren. In tijden van corona wordt dat alleen maar erger, nu de hiervoor gevoelige jongeren niet meer worden bereikt door de jongerenwerkers.

Sinds 1985 wordt geprobeerd Poelenburg gericht te verbeteren, maar Mutluer, die er zelf opgroeide, heeft het gevoel dat er weinig vooruitgang is geboekt. Omdat de integraliteit ontbrak, of omdat de mensen waarmee het beter ging meteen de wijk verlieten. Inmiddels heeft de gemeente voor twintig jaar een Pact gesloten met veel partners, van de wijkteams tot basisscholen, corporaties en de politie. Er zijn concrete doelstellingen afgesproken op het gebied van Jeugd, Participatie en Armoede, Fijn wonen en Veiligheid. Deze aanpak is hard nodig omdat de bewoners van Poelenburg zich steeds meer het afvoerputje van de regio voelen, en hun vertrouwen in de overheid steeds verder afneemt. Er worden in de regio steeds minder betaalbare huurwoningen gebouwd. Steeds meer mensen uit Amsterdam komen terecht in wijken als Poelenburg. In 2017 bestond 50% van de instroom van nieuwe (vaak kwetsbare) bewoners uit Amsterdammers.

De toename van problemen in Poelenburg was voor Zaanstad aanleiding om een beroep te doen op de Wet bijzondere maatregelen grootstedelijke problematiek (de 'Rotterdamwet'). Een hek om Zaandam Oost dus, aldus Mutluer. Woningzoekenden die werkzaam zijn in onderwijs, welzijn en zorg of bij de politie krijgen voorrang bij de woningtoewijzing. Op het gebied van wonen zijn nog meer maatregelen genomen. Woningcorporaties hebben in bijna alle complexen groot onderhoud uitgevoerd met veelal energiebesparende

maatregelen. Ze stellen ook drie woningen ter beschikking waar studenten gratis kunnen wonen als ze iets doen voor de buurt. Gemeente en corporaties ondernemen verder allerlei activiteiten om vuiloverlast, huiselijk geweld en woonfraude tegen te gaan. Ook zijn bewoners geactiveerd om zelf actie te ondernemen en zich in te zetten om de leefbaarheid binnen complexen te verbeteren. Bij één flat hebben bewoners groen van de gemeente geadopteerd.

De wethouder noemde nog enkele andere van de vele maatregelen die de afgelopen twee jaar in Zaanam Oost zijn genomen. Op het gebied van ondermijning wordt onder meer de hennepsteelt harder aangepakt en is gebiedsgericht preventief fouilleren ingevoerd. Criminele jongeren worden aangepakt met een driemanschap van politie, het sociaal wijkteam en het jongerenloket. Er is ook een maatjesproject gestart, gericht op de inzet van rolmodellen om jongeren te coachen.

Het aanbod van taallessen is uitgebreid en er wordt sterk ingezet op Voor- en Vroegschoolse Educatie (VVE) voor peuters en kleuters met een taal- en onderwijsachterstand. De samenwerking tussen schoolbesturen, Centra Jong, aanbieders van VVE, wijk- en jeugdteam en ouders is versterkt om schooluitval te voorkomen. Op basisscholen is ook de Verlengde leertijd ingevoerd, zodat kinderen na school sport- en culturele activiteiten kunnen ondernemen. Er zijn zeven brugfunctionarissen gekomen op alle basisscholen van Poelenburg en Peldersveld, die de brug vormen tussen school en ouders, zodat ook zij kunnen worden aangesproken. Via het project Get a Grip zijn in een pilot de schulden van tien jongeren uit Poelenburg overgenomen. En er is een persoonlijke aanpak gestart, via gesprekken met mensen over wat ze nodig hebben om aan het werk te gaan. Naar sommigen van hen was al vijftien jaar niet omgekeken. Er zijn door deze aanpak 400 mensen uit een uitkering gekomen. Corona doorkruist deze aanpak; het aantal WW-aanvragen is vervijfvoudigd in Poelenburg. 'Als we voor deze mensen nu niks doen, zijn we ze wederom kwijt of kunnen we voor de zoveelste keer opnieuw beginnen', aldus Mutluer.

Wat zijn nu de grootste problemen, werd gevraagd aan Mutluer. Ze antwoordde dat er een fantastisch Pact is gesloten, maar zonder bruidsschat. 'Dat is lastig in een tijd van corona en bezuinigingen. Hoe nog iets te doen als je torenhoge ambities hebt? We willen met de corporaties verdichten om het aandeel sociale huur te verlagen, we gaan huisvestingsvergunningen vragen om de illegale bewoning terug te dringen. Dit kost allemaal geld, capaciteit en kennis. Hoe houden we het commitment van de partijen in stand? Is alleen geld daarvoor voldoende? En hoe houden we het vertrouwen van de bewoners vast? Dat vertrouwen is heel kwetsbaar en dun.'

Hoe kunnen om te beginnen meer middelen worden gegenereerd, werd aan de deelnemers aan de deelsessie gevraagd. Fuseren met Amsterdam is geen optie, maar wel afspraken met de hoofdstad, werd gesteld. Als er honderd mensen met een uitkering van Amsterdam naar Zaanstad verhuizen, wat staat daar dan tegenover? Is er een discussie mogelijk op de schaal van de Metropoolregio Amsterdam (MRA)? De woningvoorraad in Zaanstad bestaat voor 38% uit sociale huur, terwijl Amstelveen en Haarlemmermeer niet meer dan 10% willen. Hoe is die disbalans in één regio te verminderen? Kan de provincie hier een rol in spelen? Geopperd werd ook om voor de MRA naast de gebruikelijke ruimtelijke ook een sociale Structuurvisie op te stellen, als middel om te onderzoeken en vast te stellen wat de rijke gemeenten kunnen betekenen voor een arme gemeente zoals Zaanstad. Hoe dan ook zal de positie van Zaanstad in de regionale context volgens Mutluer moeten veranderen. 'Anders blijven we dweilen met de kraan open.'

Deze discussie speelt overigens ook binnen de gemeente: extra middelen in de ene wijk gaat ten koste van de middelen voor andere wijken. Een lager aandeel sociale huur in een stedelijke vernieuwingswijk als Poelenburg betekent welhaast automatisch dat er in de 'betere' wijken van Zaanstad meer sociale huur moet komen. Misschien moet eerst die discussie worden gevoerd alvorens het 'gevecht aan te gaan' met de andere gemeenten in de MRA, werd geopperd. Meedoen aan landelijke discussies over herverdeling van het Gemeentefonds heeft alvast geen zin.

Utrecht Overvecht

Peter Steijn, lid van de directieraad van de gemeente Utrecht en ambtelijk opdrachtgever van Samen Overvecht, ging in op de uitdagingen in de Utrechtse wijk Overvecht. De ontwikkeling van deze wijk blijft (op onderdelen ver) achter bij die van andere wijken in Utrecht. Overvecht heeft relatief veel kwetsbare bewoners met sociale problematiek (werkloosheid, schulden, gezondheidsproblemen, lagere levensverwachting, minder gezonde levensjaren), een eenzijdig samengestelde woningvoorraad (merendeel corporatiewoningen,

grotendeels in gestapelde woonvormen, te ver doorgevoerde functiescheiding), veiligheidsproblemen en de sociale cohesie is matig. Overvecht heeft echter ook veel positieve punten, zoals veel groen, relatief grote woningen en een gunstige ligging. Ook zijn er veel buurtinitiatieven. De corporaties investeren de komende jaren in renovaties van hun flats in Overvecht en ook ontwikkelaars tonen interesse om te investeren in de wijk.

'Samen voor Overvecht' is de langdurige, integrale en gezamenlijke aanpak van bewoners, professionals en de gemeente voor Overvecht. Dit moet een wijk zijn/worden waar bewoners prettig samenleven, waar hun veerkracht wordt versterkt en waar iedereen mee kan doen. Een wijk die ook aantrekkelijk is voor nieuwe bewoners, bezoekers, investeerders en ondernemers. Het gaat om een gezamenlijke aanpak, waarin de gemeente het voortouw neemt en alle partijen faciliteert om vanuit een netwerk samen te werken. Vijf ambities staan daarbij centraal:

- plezierig wonen in een meer gemengde wijk;
- perspectief voor de jeugd versterken;
- veilige buurten;
- zorg en ondersteuning dichtbij en op maat;
- meedoen en ondernemen.

De partners in de aanpak hebben tien kansen benoemd, die elk aan minimaal twee van de vijf ambities bijdragen en waarmee ze in 2019 aan de slag zijn gegaan. Steeds wordt daarbij vanuit een concrete plek in coalities samengewerkt om bij elke kans maximaal effect voor Overvecht te realiseren. Het motto is dus 'plek, kans en coalitie'. Het gaat om de volgende kansen: centrumgebied Overvecht, bedrijventerrein Nieuw-Overvecht, energie voor jongeren, sociaal renoveren, schuldenaanpak, groen lint door de wijk, Ivoordreef, project O, Vechtzoom en buurtaanpakken.

Steijn gaf een toelichting op enkele van bovengenoemde ambities en kansen. Bij 'sociaal renoveren' wordt sociale ondersteuning gekoppeld aan fysieke renovatie. Corporatiemedewerkers komen bij renovaties achter de voordeur bij de bewoners en verwijzen hen indien nodig door naar ondersteuning elders. Zo worden huishoudens onder meer ontzorgd met schulden door deze versneld op te lossen. Tegelijkertijd wordt gewerkt aan nieuw perspectief, met stappen gericht op meedoen, werk of scholing. Meer in het algemeen gaan professionals de wijk in om actief bewoners op te zoeken, om zo de drempel naar hulp te verlagen. Deze werkwijze wordt breed toegepast door alle betrokken organisaties. Hun professionals helpen bewoners met het oplossen van problemen op een breed gebied: wonen, werk, schulden, verslaving, eenzaamheid en overlast. Daartoe zijn de middelen ontschot. Van de totale middelen die normaal beschikbaar zijn voor ambulante begeleiding is 80% vrij toegankelijk voor bewoners die hulp nodig hebben. De capaciteit van de professionals is dus voor een groot deel vrij beschikbaar.

Hulpverleners en zorgprofessionals zoeken elkaar ook op onder de noemer 'Krachtige basiszorg'. Zij kijken daarbij niet alleen naar lichamelijke gezondheidsklachten van bewoners, maar ook naar sociale, maatschappelijke en psychische problemen. Dit maakt doorverwijzing makkelijker en bewoners met meerdere problemen kunnen beter worden geholpen. In de buurtaanpakken werken corporaties, politie, bewoners, zorginstellingen, welzijnsorganisaties, gemeente, jongerenwerk en buurtteams aan een duurzame verbetering van de veiligheid en leefbaarheid in een buurt, door te interveniëren op ruimtelijk, sociaal en veiligheidsgebied.

Fysieke maatregelen spelen een belangrijke rol in 'Samen voor Overvecht'. Er is sprake van een verdichtingsopgave, waarbij het aantal inwoners door nieuwbouw zal stijgen van zo'n 35.000 nu naar 40.000 in de toekomst. Uitdaging is hoe de verdichting kan worden aangegrepen om de wijk verder te vergroenen. Overvecht is al een zeer groene wijk, maar veel groen heeft onvoldoende kwaliteit en is niet met elkaar verbonden, en ook niet met de vlak buiten de wijk liggende rivier de Vecht en het Noorderpark. Het streven is de 'groene parels' te verbinden tot een groen lint in en rond Overvecht, zodat de sociale cohesie wordt bevorderd en het fysieke leefklimaat verbetert.

De aanpak in Overvecht levert ook kansen op voor leerlingen in de wijk. In het praktijkonderwijs worden betekenisvolle dingen gedaan voor de wijk, zoals een fietsenwerkplaats en een buurtrestaurant. Doordat er een goed netwerk is in de wijk, kunnen scholen ook aanhaken bij het Groene Lint, waar ze onderwijs kunnen organiseren. In een vmbo-school, waartegenover nieuwe woningen wordt gebouwd, gaat de school in gesprek met de ontwikkelaar om een project rond droomhuizen op te zetten. Samen Overvecht zorgt op deze manier

voor een netwerk waarvan scholen gebruik kunnen maken om nieuwe kansen te pakken. In deze coronatijd is het voor de scholen ook makkelijker om contact te leggen met gezins- en jongerenwerkers bij gezinnen waar het moeilijk gaat. Hier is geen ingewikkeld proces van indicatiestellingen voor nodig.

Eindhoven Woensel Zuid

Yasin Torunoglu, wethouder Wonen, Wijken, Werk en Ruimtelijke Ontwikkeling in Eindhoven, leidde de deelsessie in over het stedelijke vernieuwingsgebied Woensel Zuid in Eindhoven. Dit gebied ligt op een steenworp afstand van het station. Hier is de stad Eindhoven in de jaren zestig en zeventig gegroeid, met een homogene monofunctionele opzet en woningen (twee derde huur) die allemaal op ongeveer hetzelfde moment versleten zijn geraakt. De bevolkingssamenstelling is divers met een groot aandeel bewoners met een niet-westerse achtergrond. Deze diversiteit neemt alleen maar verder toe. De Kruisstraat is inmiddels de meest multiculturele straat van Eindhoven en mensen moeten er met veel verschillende culturen rekening houden.

Woensel Zuid heeft veel veiligheidsissues. Bijna 30% van de bewoners voelt zich wel eens onveilig in de buurt en er zijn relatief veel politieregistraties. Er is sprake van ondermijnende criminaliteit. Een criminele carrière is aantrekkelijk voor veel jongeren. Er zijn verder grote gezondheidsproblemen. Veel mensen hebben een ongezonde levensstijl en/of verkeren in een isolement (in sommige buurten tot 20%). Er is veel eenzaamheid, mede omdat mensen hun burens niet meer kennen omdat die steeds vaker uit een andere cultuur komen. Het gebied verandert in dit opzicht ook zo snel dat mensen er niet of moeilijk mee kunnen omgaan.

Het gebied bestaat grotendeels uit corporatiebezit. Van het resterende particuliere bezit is een belangrijk deel gesplitst voor kamerbewoning door met name Oost-Europeanen die maar kort in de wijk wonen en er zich niet verbonden mee voelen. Zo'n 10% van de bewoners ontvangt een uitkering, tegen 3,4% in heel Eindhoven. Er zijn veel lager opgeleiden en weinig hoger opgeleiden; het actieve kader is uit het gebied weggetrokken. Verder is er een grote armoedeproblematiek met relatief veel mensen die langdurig een laag inkomen hebben.

Wat zijn de kansen in Woensel Zuid en hoe wil de gemeente dit vormgeven? Vanuit het oude Philips-motto *Let's make things better* wordt in de wijken aangesloten op het dna van de stad van het samen voor elkaar zorgen en nabijheid. Een grote kans ligt in de energietransitie. Er is een grote verduurzamingsopgave in het corporatie- en particulier bezit. Daarmee wordt het mogelijk achter de voordeur van mensen te komen. Eindhoven heeft het afgelopen jaar een gebiedsprogramma opgesteld, waarin de sociale en ruimtelijke opgave na een intensief traject in de wijken zelf worden gecombineerd. Het programma wordt nu uitgewerkt in concrete activiteiten. Zo is Eindhoven heel systematisch aan het werk gegaan in het gebied. Dus niet al meteen aan de slag, maar eerst bepalen waar de focus moet liggen. Niet een aanpak over alles, maar gericht op het vinden van *gamechangers* die per deelgebied het verschil kunnen gaan maken. Dat kan in het ene gebied de aanpak van ondermijnende criminaliteit zijn, in het andere het onderwijs. Maatwerk voor individuele bewoners staat daarbij voorop. Ieder krijgt het zijne, dat wil zeggen wat hij of zij nodig heeft. Dat maakt het voor de overheid tegelijk ingewikkeld, aldus Torunoglu, want maatwerk leidt per definitie tot precedentwerking.

De aanpak in Woensel Zuid past in het Eindhovense beleid voor 'actiegebieden', dat in 2012 haar huidige vorm kreeg. Hierin is door de jaren heen de aandacht verschoven van fysieke ingrepen naar sociale interventies en maatregelen. In elk actiegebied is het programma met kernopgaven uitgewerkt in jaarlijkse buurtcontracten met concrete activiteiten en maatregelen. Deze contracten zijn opgesteld in voor bewoners toegankelijke A3-tjes met korte teksten, illustraties, een kaartje en tekeningen. Elk actiegebied heeft een buurtinfowinkel en steunpunt: een door de bewonersorganisatie geëxploiteerde kleinschalige voorziening waar bewoners kunnen vergaderen, elkaar ontmoeten, informatie ophalen en leefbaarheidssignalen afgeven.

Terwijl voorheen in actiegebieden werd gestreefd naar het verbeteren van diverse cijfers naar het stedelijk gemiddelde, is de laatste jaren het besef gegroeid dat dit niet altijd wenselijk en realistisch is. Sommige actiegebieden hebben door met name de aanwezigheid van betaalbare sociale huurwoningen een specifieke en belangrijke functie. Starters op de woningmarkt kunnen er hun wooncarrière beginnen en de gebieden zijn geschikte woonplekken voor mensen waarmee het (tijdelijk) wat minder gaat. Dit kan wel leiden tot een concentratie van op meerdere levensdomeinen kwetsbare mensen. De vraag is dan of die concentratie niet te groot wordt. Het onderkennen en expliciet maken van de functies van buurten leidt tot een betere focus op de opgave en uitvoering, is de gedachte in Eindhoven. Dit kan ook leiden tot het sterker inzoomen op buurten binnen een actiegebied.

Grootste uitdaging in de aanpak is volgens Torunoglu het vormgeven van de gebiedsgerichte organisatie en het voorkomen van verkokering. Tweede uitdaging is dat Eindhoven de aanpak wil baseren op data. Er moet een dashboard komen dat aantoont welk effect verschillende activiteiten hebben, waarmee veel meer *evidence based* kan worden gewerkt. De gemeente zoekt daarvoor nu naar de juiste indicatoren. Gekeken wordt ook hoe en waar via fysieke ingrepen kansrijke nieuwe bewoners kunnen worden aangetrokken.

In dit Breed Beraad wilde Torunoglu vooral van gedachten wisselen over drie vragen:

- hoe geef je met elkaar (gemeente, corporaties, inwoners, et cetera) op de juiste wijze vorm aan samenwerking in het gebied, ieder vanuit zijn/haar rol/verantwoordelijkheid?
- hoe brengen we met elkaar participatie rondom integrale thema's naar een hoger niveau, passend in onder andere de beoogde transitie vanuit de Omgevingswet?
- welke positie zou het gebiedsgericht werken in de stad en organisaties moeten hebben om daadkrachtig te kunnen zijn?

Den Haag Zuidwest

Wethouder Martijn Balster van Wonen, Wijken en Welzijn van de gemeente Den Haag vertelde de deelnemers aan de deelsessie over Den Haag Zuidwest over de situatie in dit stedelijke vernieuwingsgebied. De opgave in dit gebied met circa 70.000 inwoners, dat bestaat uit de wijken Bouwlust, Vrederust, Morgenstond en Moerwijk, is grootschalig, meervoudig, langdurig en zeer urgent. Het gebied kent een grote sociaaleconomische multi-problematiek, gekenmerkt door langdurige werkloosheid, armoede (30% op of onder het minimum), schulden (80% met meerdere betalingsachterstanden), radicalisering, polarisatie, taalachterstanden (bijna 60% met een niet-westerse achtergrond), laaggeletterdheid, toenemende (gevoelens van) onveiligheid, verloedering, grote bewegingsarmoede, ondermijning en schijnondernemingen, gezondheidsproblemen, concentratie kwetsbare personen uit de GGZ en opgroeiende kansarme jongeren in een sociaal zwakke omgeving. Deze problematiek is vaak ook bron van overlastgevend gedrag en/of criminaliteit. Veel bewoners voelen zich regelmatig onveilig in hun eigen buurt en ervaren grote sociale overlast. Bijna de helft van de bewoners heeft moeite om rond te komen. De ambitie van Den Haag is om deze neerwaartse spiraal te stoppen en de sociaaleconomische positie en leefbaarheid van Den Haag Zuidwest op te stuwen in de richting van het stedelijk gemiddelde.

Het is natuurlijk niet alleen kommer en kwel in Zuidwest. Er gebeuren ook mooie dingen in Zuidwest. Goed voorbeeld is de coronacrisis. Tal van bewonersinitiatieven zijn in Zuidwest ontstaan om de kwetsbare mensen bijvoorbeeld te helpen aan boodschappen en maaltijden. Solidariteit en omkijken naar elkaar; ook dat kenmerkt Zuidwest.

De woningvoorraad in Zuidwest is eenzijdig, met bijna 70% sociale huurwoningen. Veel woningen zijn verouderd, er zijn onderhoudsachterstanden en er is sprake van relatief veel overbewoning en onderverhuur. De komende jaren staat Den Haag Zuidwest voor een fysiek-ruimtelijke vernieuwings- en verdichtingsopgave. Er komen 10.000 woningen bij, met als uitdaging om het unieke groene karakter te bewaren en tegelijkertijd de leefbaarheid en bereikbaarheid van woonwijken en bedrijfsruimtes te verbeteren. Er zijn ook fôrs meer banen nodig: in het Haagse Coalitieakkoord is opgenomen dat er voor elke tien nieuwe inwoners minimaal vijf banen moeten bijkomen. Voor Den Haag Zuidwest moet dit de ommekeer ondersteunen van achterstandsgebied naar een meer aantrekkelijk, zelfredzaam en duurzaam woon-, werk- en leefmilieu.

De integrale aanpak van Zuidwest richt zich inhoudelijk op vijf thema's:

- zorg/vitaliteit/ontmoeting/samenlevingsopbouw;
- huishoudens met stapeling van problemen;
- veiligheid;
- onderwijs/werk;
- wonen/leefomgeving.

Bij deze thema's wordt deels voortgebouwd op initiatieven en projecten die al langer lopen in Zuidwest, zoals nieuwbouw van woningen voor blijvers, stijgers en nieuwkomers, de terugkeer van kleinschalige buurtcentra (Dreef, Alle Kanten, AC Jan Luykenlaan), Vreedzame scholen en vreedzame wijken, de Haagse Aanpak Gezond Gewicht (HAG) en meer bewegen en de Integrale jongerenaanpak.

Procesmatig is de blik zowel gericht op de lange als de korte termijn, op preventie en repressie. Een langjarige integrale aanpak is nodig om een toekomstbestendige wijk te realiseren. Tegelijkertijd is een krachtige aanpak

nodig om op korte termijn de leefbaarheid te verbeteren. Met snelle resultaten wil de gemeente het vertrouwen van de bewoners terugwinnen. Hierbij zoekt Den Haag nadrukkelijk de samenwerking met bewoners, wijkondernemers en belanghouders (onderwijs, werkgelegenheid, corporaties, et cetera). De gemeente kan het immers niet alleen. Netwerken worden in kaart gebracht en versterkt, allianties worden gevormd en gebiedstafels worden voorbereid, met als doel om samen tot een gedeelde probleemstelling en programmatische aanpak te komen. Sleutelfiguren wordt gevraagd om, naast een bijdrage vanuit de eigen expertise en betrokkenheid, zich langjarig aan deze aanpak te verbinden. Daarbij wordt gestreefd naar een door data gedreven aanpak waarin de partners 'doen wat we nog niet deden'. Dit is nodig om de status quo te doorbreken.

Aan de deelnemers aan de deelsessie stelde Balster vijf vragen.

- Welke elementen herkennen jullie uit jullie praktijk en hoe gaan jullie daarmee om?
- Hoe win je het vertrouwen van de bewoners (terug)?
- Hoe verhouden *quick wins* zich tot een aanpak over 10 à 20 jaar?
- Hoe krijg je de energie erin om samen te (blijven) werken met veel verschillende partners op vrijwillige basis in een alliantie?
- Er moet op allerlei vlakken iets gebeuren: wonen, onderwijs, zorg, werk, veiligheid. Hoe prioriteren jullie en met welke onderwerpen gaan jullie als eerste aan de slag (en waarom)?

Groningen Noord

Alfred Kazemier, directeur Ruimtelijk Ontwerp & Beleid van de gemeente Groningen, vertelde in zijn deelsessie over de aanpak van het stedelijke vernieuwingsgebied Groningen Noord. Dit gebied beslaat zes wijken met samen 60.000 inwoners: Vinkhuizen, Paddepoel, Selwerd/Tuinwijk, De Hoogte/Indische Buurt, Professorenbuurt en Oosterparkwijk. Groningen Noord loopt op veel gebieden achter op Groningen Zuid. Om deze kloof te verkleinen, is een extra impuls nodig. De Regio Deal met het Rijk markeert het startpunt van een hernieuwde Groninger wijkaanpak. Het gaat hierbij om een samenhangend programma voor een langjarige ontwikkeling van de noordelijke stadswijken, gericht op het verkleinen van de sociaaleconomische achterstanden. Om te voorkomen dat deze wijken, mede door de coronacrisis, verder achterstand oplopen, is een integrale aanpak hard nodig. Groningen verbreedt, intensificeert en versnelt de lopende wijkenaanpak en brengt meer samenhang aan tussen beleidssectoren, visie en projecten, en straat-, buurt-, wijk- en stadsniveau.

De stad verbindt de aanpak van sociale thema's zoals het bevorderen van gezondheid en bestrijden van armoede met fysieke maatregelen in woningbouw en de openbare ruimte. Die verbinding is ook een belangrijk uitgangspunt in het coalitieakkoord 'Gezond, groen, gelukkig Groningen'. Om meer mensen mee te kunnen laten doen, wordt hard gewerkt aan het verkleinen van sociale verschillen en ongelijkheid. Bewoners worden hiervoor nadrukkelijk betrokken bij de inrichting van hun eigen buurt of wijk. De gemeente werkt hierin samen met onderwijsinstellingen, woningcorporaties en ondernemers.

Op onderwijsgebied wil de gemeente kansen creëren voor kinderen zodat zij in Groningen Noord dezelfde mogelijkheden krijgen als ieder ander kind. Groningen ontwikkelt hiervoor in Noord een integrale aanpak waarbinnen onderwijshuisvesting, het pedagogische klimaat, de wijze van onderwijs, vrije tijd en wonen in een uitdagende, gezonde omgeving en in samenwerking met ouders, kinderen en professionals wordt opgepakt. De gemeente grijpt de Regio Deal ook aan om de organisatiekracht van de wijkontwikkeling te versterken. Groningen zet een wijkacademie op, voor een nieuwe generatie wijkontwikkelaars, afkomstig uit de overheid, instellingen en bewoners uit wijkinitiatieven. Hier wordt talent geïnspireerd, gecoacht en ondersteund.

De Regio Deal Groningen Noord gaat ook gepaard met investeringen van andere partijen. Zo gaan woningcorporaties Nijestee, Lefier, De Huismeesters en Patrimonium en particuliere ontwikkelaars tientallen miljoenen investeren in verbetering van de woningvoorraad en toevoeging van nieuwe woningen. Private partijen investeren miljoenen in het winkelcentrum in de wijk Paddepoel. Doordat WarmteStad € 70 miljoen investeert in het aan te leggen Warmtenet, ontstaan kansen om ook meteen de openbare ruimte te verbeteren, in samenhang met de sociale opgaven in de wijken.

Het programma Groningen Noord lukt alleen met een substantiële inhoudelijke en financiële impuls van de rijksoverheid. De noodzakelijke extra impuls gaat de draagkracht van de gemeente Groningen en haar partners

te boven. De inzet van het Rijk is ook van belang om de opbrengst van de Regio Deal om te zetten in duurzame resultaten op de langere termijn (tot 2030). Uit de succesvolle eerdere ervaringen met de Groningse wijkvernieuwing blijkt dat langjarig commitment voor een aanpak noodzakelijk is.

Centrale ambitie in de wijkvernieuwing is om Groningen Noord in tien jaar tijd dichterbij het stedelijk gemiddelde te brengen. Daarvoor wordt een integrale benadering gevolgd op vijf gebieden: onderwijs, veiligheid, armoede, wonen en leefomgeving. Deze is uitgewerkt in vier actielijnen, drie inhoudelijke en één organisatorische:

- maatschappelijk meedoen;
- prettig en veilig samenleven;
- kansen voor kinderen;
- wijkontwikkeling versterken.

Kanttelingen, suggesties en aanbevelingen

Omdat de problematiek in de zes gebieden veel overeenstemming vertoont en ook de integrale aanpak zich op grotendeels dezelfde thema's richt, was het niet verwonderlijk dat het gros van de kanttelingen, suggesties en aanbevelingen in de deelsessies betrekking kunnen hebben op alle gebieden. Ze worden daarom hier in willekeurige volgorde gegroepeerd.

- *Lange adem hebben.*
Het is noodzakelijk de aanpak voor een langere termijn vast te houden, voor minimaal twintig jaar. Partnerschappen dienen eveneens voor een langere termijn te worden aangegaan, waarbij ook marktpartijen voor minimaal twintig jaar aan een gebied verbonden zouden moeten blijven. Investeer verder voor in zaken als veiligheid, leefbaarheid en voorzieningen, en wacht daar niet mee tot er eenmaal gebouwd of verbouwd wordt.
- *Niet alles zelf willen doen.*
In het algemeen hebben lokale overheden de neiging het allemaal zelf te doen. Nederland is echter een goed georganiseerd land met veel goed werkende instituties. Overheden - gemeenten en stadsdelen - kunnen daarom beter kiezen voor het ondersteunen en faciliteren van de organisaties die al actief zijn, in plaats van het zelf te willen doen. Denk daarom niet in projecten, maar zorg ervoor dat de reguliere organisaties de mogelijkheid krijgen (en nemen) om in de stedelijke vernieuwingsgebieden iets extra's te doen. De gemeente moet de organisaties dus vooral zo ver krijgen dat ze bereid zijn hun beleid gebiedsgericht te vertalen, een gezamenlijk gevoel van urgentie te ontwikkelen en samen doelgericht te willen opereren.
- *Het lukt niet alleen.*
De problematiek in de stedelijke vernieuwingswijken is groter dan de gemeenten zelf aankunnen, hoeveel allianties of pacten ze ook sluiten met de organisaties in de wijk. Zij moeten de kwetsbaarheid durven tonen dat ze het niet alleen aan kunnen. De neiging daartoe is echter niet groot, omdat het accepteren van hulp van buiten ook betekent dat andere partijen zich met je aanpak gaan bemoeien.
- *Groot en klein.*
Werk niet alleen aan de grote aanpak op de langere termijn, maar probeer altijd ook op de korte termijn (kleine) successen te boeken. Succesverhalen, hoe klein ook, en/of het honoreren van redelijk eenvoudig te realiseren wensen uit de wijk schept vertrouwen en zorgt voor goede voorbeelden.
- *Ruimtelijk versus sociaal.*
De insteek in de stedelijke vernieuwing verschuift steeds meer van fysiek naar sociaal. Vertrekpunt zijn de sociaal-maatschappelijke vraagstukken; het wonen is ondersteunend. Tegelijkertijd kunnen fysieke ingrepen wel een grote sociale impact hebben door nieuwe 'sterkere' bewoners aan te trekken die bewust voor de wijk kiezen. Actief mengen is een goede strategie om meer kader de wijk in te halen en de algemene problematiek te verdunnen. Zo wordt ook meer optimisme in een gebied gebracht. Kapitaalkrachtige hoger opgeleiden die bewust kiezen voor een wijk zorgen ook voor draagvlak voor nieuwe interessante initiatieven van gedreven wijkbewoners of ze zetten deze zelf op.

- *Eerst luisteren, dan handelen.*
De organisaties en instituties in een gebied doen er goed aan ook even op hun handen te blijven zitten en gewoon te luisteren naar de bewoners. Niet proberen zo snel mogelijk een plan te maken, maar eerst een podium organiseren waarop de bewoners hun verhalen en meningen kunnen ventileren. Hou dat een hele tijd vol, bijvoorbeeld een jaar. Dat zorgt ervoor dat de bewoners zich daarna goed verbonden voelen met het opgestelde programma. Ook komen zo succesverhalen naar boven die andere bewoners verder kunnen helpen. Per fase zou je zoiets mogelijk moeten maken om de systeem- en leefwereld weer bij elkaar te brengen. Zelf organiseren hoeft niet; de bewoners kunnen dat prima zelf, maar verleen hier wel een klein budget voor en/of stel een ruimte beschikbaar. Het kunnen houden van een gezamenlijke maaltijd is bijvoorbeeld een uitstekende manier om mensen samen te brengen.
- *Kleine regiegroep.*
Het is raadzaam in een gebied een kleine regiegroep in te stellen, met bijvoorbeeld corporaties, een belegger of ontwikkelaar en een onderwijsinstelling, die zich buigt over de programma's in een wijk. Dat is slagvaardiger dan om dit op te stellen met alle betrokken partijen samen. Zorg dus voor een zware regie in het begin om een algemene ontwikkelstrategie en toekomstperspectief op te stellen. Als die strategie voor de wijk eenmaal is geformuleerd, kan iedereen instappen.
- *Durf te kiezen.*
Gesteld werd ook dat veel gemeenten geen scherpe keuzes (durven te) maken. Iets doen aan de armoedeproblematiek in wijken, én aan duurzaamheid, zal in de meeste gevallen niet lukken. Kiezen voor de ene wijk betekent minder doen in een andere wijk. 'Je hebt de middelen niet om de hele wereld te redden. Scherp kiezen is dus het devies. Die discussies worden in gemeenten echter niet gevoerd.' De ambities van gemeenten worden inderdaad hoger en hoger, bevestigden anderen. Intussen hebben gemeenten de laatste jaren steeds meer op hun bordje gekregen, en wordt de druk op hen steeds groter.
- *Koester bestaande initiatieven.*
In complexe wijken zal alleen een institutionele benadering nooit volstaan. Natuurlijk moeten de instituties aan een aanpak structuur geven, maar de afstand tussen het gebruikelijke witte kader bij instituties en de bewoners is te groot; deze voelen zich dan niet bij de aanpak aangesloten. Ga daarom op zoek naar de kleine initiatieven die er al zijn, koester en versterk ze, geef ze de ruimte zich via eigen ondernemerschap verder te ontplooiën, laat er niet te veel regels op los en breng ze zeker niet onder in de institutionele structuren. Om deze initiatieven te ontdekken, moet je je wel laten zien in de wijk, buiten kantooruren en de officiële bewonersavonden. Door zichtbaar te zijn in de wijk, schep je ook vertrouwen.
- *Wederkerigheid en vertrouwen.*
In het algemeen geldt het devies: knuffel mensen niet dood. Ga uit van hun kracht. Als je met bewoners praat en hen vraagt wat je als overheid voor hen kunt doen, vraag dan ook wat zij daarvoor terug kunnen doen. Zo ontstaat wederkerigheid en worden mensen tot coproducten gemaakt. Professionals hoeven niet alles zelf te bedenken. Bewoners hebben ook het recht hun eigen fouten te maken. Niet helpen dus, maar meedoen en elkaars partners zijn. Een gemeente zou in deze wijken min of meer sociale contracten kunnen sluiten met bewoners. Ze zijn daartoe echter alleen bereid als ze vertrouwen hebben en dat kan, zoals al eerder vermeld, worden bevorderd met succesverhalen. Daarnaast wordt het vertrouwen ook bevorderd door snel en direct te reageren op vragen en klachten van bewoners. Mensen snappen echt wel dat sommige zaken niet binnen een jaar zijn op te lossen, maar geef ze wel zo snel mogelijk een antwoord, in een taal die ze kunnen begrijpen.
- *Middelen.*
Een eerste stap om meer middelen te genereren voor de aanpak in een wijk is om de bronnen van geldstromen te identificeren. Dat maakt inzichtelijk hoeveel extra middelen dan in een wijk mogelijk zijn. Waarbij meer geld ook staat voor meer aandacht. 'Er is immers geen extra geldboom waaraan we kunnen schudden', stelde een deelnemer. 'De extra rijksmiddelen helpen uiteraard, maar de grootste bronnen zitten in de reguliere geldstromen, die gekoppeld zijn aan concrete activiteiten.'
Er is daarnaast veel winst te behalen door de bestaande geldstromen in de wijk, die door de gemeenten zelf worden gefinancierd, te ontschotten en met elkaar te bundelen. In veel gemeenten gebeurt dat nog te weinig. Ook als zorg- en welzijnspartijen hun middelen selectief inzetten en hun extra geld steken in een

bepaalde wijk, gaat dat extra geld vaak op aan het vele overleg dat nodig is tussen de partijen die actief zijn. Er is dan wel extra (zorg)capaciteit in een wijk, maar dit wordt niet doelmatig ingezet. Ontschotten van middelen kan bijvoorbeeld betekenen dat armoedegelden worden ingezet om kinderen te bereiken met de Verlengde Leertijd of dat jeugdzorgbudgetten worden ingezet voor preventie.

- *Gemeenten niet straffen voor effectief beleid.*
Als gemeenten effectief beleid voeren en er in slagen veel mensen uit een uitkering te halen, gaan de besparingen direct terug naar het Rijk. Het zou goed zijn als dit automatisme er uit gaat en gemeenten de ruimte krijgen hier verder mee te investeren in de wijk.
- *Rotterdam Zuid als voorbeeld?*
In hoeverre is het Nationaal Programma Rotterdam Zuid (NPRZ) een voorbeeld voor de aanpak in de zestien huidige stedelijke vernieuwingsgebieden? Sterk is alvast dat het NPRZ buiten de bestaande organisaties is opgezet, buiten de gemeente, corporaties, onderwijs en zorgpartijen, met een losstaand fysiek bureau waar de hele aanpak samenkomt. Dit overstijgt de afzonderlijke organisatiebelangen en maakt het ook mogelijk om toe te blijven werken naar de stip op de horizon. Daarnaast is de aanpak in Rotterdam Zuid ook gedepolitiseerd. De aanpak valt bewust niet onder de verantwoordelijkheid van een wethouder, maar van de burgemeester. Dit bevordert de continuïteit op langere termijn en maakt de aanpak minder gevoelig voor politieke veranderingen.
Er werd in dit verband ook gepleit voor schaalvergroting in de stedelijke vernieuwing. Hoe groter een gebied, hoe gemakkelijker de verantwoordelijkheid en verantwoording over de investeringen te regelen zijn. Binnen die grootschaligheid moeten dan wel keuzes en een fasering worden gemaakt, bijvoorbeeld eerst investeren in onderwijs, daarna in zorg en arbeidsmarkt, om vervolgens toe te werken naar het wonen. Is een grotere schaal niet mogelijk, dan moet er vanuit de bestaande partijen worden gewerkt, op basis van coalitievorming, ieder vanuit eigen verantwoordelijkheden en positie.
- *Solidair zijn.*
In haast alle regio's in Nederland is sprake van een disbalans tussen de centrale stad (met de stedelijke vernieuwingswijken) en omringende, vaak 'rijkere' gemeenten. Wat kunnen die rijkere gemeenten betekenen voor de centrale stad? Meer sociale huurwoningen bouwen zal in veel gevallen niet lukken, omdat de eigen gemeenteraad dat niet wil. Een mogelijkheid kan bijvoorbeeld wel zijn om als rijke gemeente af te zien van de vestiging van een nieuwe HBO-school en deze te gunnen aan het stedelijke vernieuwingsgebied. Een strategie waarbij je mensen persoonlijk aanspreekt om de ander wat te gunnen.
- *Scholen scholen laten.*
Haal de sociale problematiek uit de scholen, werd gesteld in een deelsessie. Scholen moeten een veilige omgeving bieden waarin kinderen goed onderwijs krijgen. Daarvoor moeten de leerkrachten zich op hun kerntaak kunnen concentreren. In Zaanstad zijn in Poelenburg zeven brugfunctionarissen actief die voor het contact zorgen tussen de ouders en de school. Tijdens de coronacrisis heeft dit er zeer toe bijgedragen dat de scholen bepaalde leerlingen niet 'kwijt raakten'.
- *Metten is weten.*
Alleen feitelijke data kunnen aangeven hoe het er met een wijk echt voorstaat, en of de ontwikkelingen zich in een goede richting begeven. In Rotterdam-Zuid worden bijvoorbeeld voortdurend de CITO-scores gemeten en deze worden ook opgenomen in de jaarrapportages. Het werkt stimulerend als de data uitwijzen dat scores verbeteren. Pas als je goed meet, kun je problemen ook agenderen.
- *'Sociaal' renoveren.*
Geconstateerd werd dat grote en zichtbare renovatieprojecten van corporaties in de wijken een positieve impuls kunnen opleveren. Zeker als corporaties dit aangrijpen om mensen uit de wijk zelf aan werk te helpen. Ook kunnen ze renovaties aangrijpen om bij bewoners achter de voordeur te kijken. Betrek ook het praktijkonderwijs in de wijk bij de renovaties. Het aanbieden van stageplekken kan voor leerlingen een opstap zijn tot werk. Grijp ook de energietransitie in wijken aan om werkgelegenheid te creëren en het praktijkonderwijs te laten aanhaken.

- *Naar een gebiedsgerichte justitie.*
Het thema veiligheid speelt een belangrijke, soms de hoofdrol in de gebieden. In het denken over stedelijke vernieuwing is dat echter nog steeds vaak een stiefkindje. Ten onrechte, want veel sociale achterstanden hebben ook een justitiële achtergrond. Politie en justitie zijn de laatste jaren gecentraliseerd. Het Rijk zou er daarom voor moeten zorgen dat zij ook gebiedsgericht kunnen werken. Bij de politie is dat goed gelukt, bij justitie niet. Een gebiedsgericht georganiseerde justitie kan echter het sociaal offensief goed ondersteunen, door bijvoorbeeld op het goede moment te interveniëren.
- *Samenwerken op beleids- én operationeel niveau.*
Partijen moeten samenwerken op zowel het beleids- als operationeel niveau. In de praktijk is dit niet altijd het geval. Op beide niveaus moet sprake zijn van korte lijnen. Op beleids- en bestuurlijk niveau wordt de samenwerking tussen de juiste partijen voor een langere periode georganiseerd en vastgelegd. Daarbij hoort ook het inzichtelijk krijgen (en maken) van wie er allemaal actief is in een wijk en wat er allemaal gebeurt. Op operationeel niveau is de samenwerking vooral actiegericht. Dat is ook naar de bewoners belangrijk om te laten zien dat je echt aan het werk bent in de wijk. Laat het liefst binnen een paar weken al wat zien in een wijk, ook al is het 'maar' een ontmoetingsplek. Dat scheidt vertrouwen. Zorg er verder voor dat beleidsmakers en bestuurders op het operationeel niveau zo min mogelijk invloed hebben, door de professionals in de wijk mandaat en beslissingsruimte te geven.
- *Continuïteit en elkaar kennen.*
Partijen moeten, op basis van vertrouwen, leren op een andere manier met elkaar te werken. Dat dat nu niet altijd lukt, is omdat mensen elkaar onvoldoende kennen. Het is zaak dat ze zich voor een langere tijd aan elkaar verbonden gaan voelen. Dit speelt niet eens op bestuurlijk niveau, maar vooral op professioneel niveau. Kent de directeur van de school de wijkagent? Ben je ook als bestuurders in staat om deze mensen te faciliteren om samen de goede interventies te plegen? De crux zit in het aangaan van persoonlijke relaties en de mensen die het werk moeten doen goed te ondersteunen. Relaties worden echter in deze rationele tijd van transacties snel vergeten. Deze relaties zijn de laatste jaren ook door de reorganisaties bij de politie en de decentralisaties in het sociale domein verdwenen. Er zijn daardoor veel wisselingen van professionals geweest. Voor een wijk kan dat desastreus zijn. De nieuwe professionals kennen elkaar onvoldoende, maar voelen zich ook (nog) geen eigenaar van de problemen in een gebied. Eigenaarschap ontstaat pas als je lange tijd in hetzelfde gebied actief bent. Hoe gepassioneerd je ook bent, het ontstaat niet als je elke keer in en uit vliegt.
De continuïteit kan mogelijk ook worden bevorderd door de professionals op operationeel niveau beter te gaan belonen. Ze kunnen dan in de wijk zelf carrière maken. Op dit moment is een stap omhoog haast alleen mogelijk door beleid te gaan maken. Beleidsmedewerkers hebben een hogere status dan de professionals in de wijk en worden ook beter beloond.
- *Koppels van oudere en jongere professionals.*
Het is in de integrale aanpak van gebieden erg moeilijk de juiste mensen voor de juiste plekken te vinden, vooral daar waar aansluiting nodig is met de mensen in de wijk. Vooral de aansluiting met jongeren tussen 15 en 25 jaar is moeilijk. Met de gebruikelijke professionals zal het niet lukken omdat de afstand te groot is. Hoe krijg je dus contact met deze doelgroep? Een idee kan zijn om koppels te maken van oudere professionals en jongere professionals of vrijwilligers, waarbij de oudere kennis overdraagt en de jongere contact zoekt met de doelgroep. Cruciaal bij de aanpak is dus de goede mensen te vinden, hen op te leiden en hen langjarig aan een gebied te verbinden.
- *Reken af met de afrekencultuur.*
Er heerst in gemeenteland een enorme afrekencultuur. Er gaat een verlamme werking vanuit dat ambtenaren geen fouten durven te maken. Het zou erg helpen als dat wel mag en er van fouten geleerd kan worden.
- *Het belang van iconen.*
Een gebied heeft altijd baat bij iconen. Dat kan een gebouw zijn, maar ook bijvoorbeeld een sportfiguur. Probeer deze aan de aanpak te verbinden.

Afsluiting

Carolien Gehrels, voorzitter van het beraad en lid van het bestuur van Forum voor Stedelijke Vernieuwing, vroeg de vertegenwoordigers van de zes vernieuwingsgebieden ter afsluiting wat ze mee zouden nemen van dit Breed Beraad.

Songül Mutluer (Zaanstad) trapte af. De sleutel ligt volgens haar in onderwijs en het kansen geven aan kinderen. 'Maar ik voel me als wethouder als een sporter die in een kano niet de Zaan maar de oceaan probeert over te steken. Het schiet gewoon niet op en ik ben bang om te verzuipen. Als we niks doen, ben ik bang dat ook de kinderen verzuipen. De grootste uitdaging zit in de aandacht die nodig is om deze wijken weer op gang te brengen. We moeten samen met partners, maar ook met andere gemeenten de discussie aangaan over wat deze wijken nodig hebben. Cruciaal is verder om het vertrouwen van de bewoners terug te krijgen en vast te houden.'

Martijn Balster (Den Haag) wees op de twee grote uitdagingen in Den Haag Zuidwest: de werkgelegenheid voor een vooral praktisch opgeleide beroepsbevolking in een stad met een hoog opgeleid profiel, en de ondermijnende criminaliteit. 'Kinderen staan op vele momenten voor de keuze welke weg ze volgen. Onderwijs is de sleutel om hen te stimuleren de juiste keuze te maken, met lange leerlijnen tot aan een baan toe. Op het gebied van veiligheid komt het er op aan de juiste kantelpunten te vinden waarop je kunt interveniëren.' Balster wees ook op het belang van successen en resultaten op de korte termijn. Hele kleine dingen kunnen het vertrouwen onder de bevolking doen toenemen.

Peter Steijn (Utrecht) constateerde dat de gemeente Utrecht in Overvecht zich op de goede thema's richt. Hij onderstreepte het belang van onderwijs, met leerlijnen naar werk toe, om mensen nieuw perspectief te bieden in de wijk. Overvecht wil een meer gemengde wijk worden. Dat zal de wijk minder kwetsbaar maken. De problematiek in dit gebied is ook relatief, stelde hij. 'Op heel veel gebieden gaat het in en met Utrecht fantastisch. Dan blijft Overvecht extra achter, terwijl ook daar sprake is van positieve ontwikkelingen. We moeten daar gebruik van maken, om ook aan te sluiten op de belevingswereld van mensen in de dagelijkse praktijk. En dit moeten we verbinden met het lange termijnperspectief. Verder neem ik mee dat het ook in een proces van lange adem regelmatig nodig is opnieuw richting te bepalen.'

Alfred Kazemier (Groningen) vond dat er veel parallellen zijn tussen de gebieden die ter sprake kwamen tijdens het Breed Beraad. 'We zitten allemaal in hetzelfde schuitje. Ook wij worstelen met het slaan van een brug tussen fysiek en sociaal. We hebben al een lange traditie in wijkgericht werken, maar vinden onszelf nu opnieuw uit. Daarvoor heb ik vandaag goede dingen gehoord.'

Ook Yasin Torunoglu (Eindhoven) stelde dat de opgaven in alle steden vergelijkbaar zijn. 'Het is niet ingewikkeld de problemen te benoemen waar we mee bezig zijn. Dat is aan de ene kant onhandig, want je steekt toch veel tijd in het formuleren van de opgave. Aan de andere kant is het ontspannen omdat het dus blijkbaar geen hogere wiskunde is. Ik neem drie punten mee. Het eerste is: durf los te laten en heb vertrouwen in de samenwerking waarvan je onderdeel uitmaakt. Wij hoeven als gemeente niet alle problemen op onze eigen schouders te nemen; het is een uitdaging voor iedereen. Tweede punt is dat we optimisme in de wijk moeten brengen. De afgelopen jaren hebben we juist pessimisme gebracht. Derde punt: organiseer nabijheid. Mensen voelen zich niet gezien en gehoord. Beleidsmatig proberen we allemaal de goede woorden te vinden en goede samenwerking te organiseren, maar ondertussen moeten die professionals het met elkaar doen in de wijken. Onder die professionals zie je een heel groot verloop, waardoor de relatie met de buurtbewoners verwatert.'

Tanja Jadnanansing (Amsterdam Zuidoost) zei tot slot veel positieve dingen te hebben gehoord tijdens het Breed Beraad. Ze verwees wederom naar de Black Lives Matter-demonstratie in het Nelson Mandelapark. Een indrukwekkende gebeurtenis, om verschillende redenen. 'Om te beginnen omdat dit het gevoel bracht dat we er niet meer alleen voor staan. Dat gevoel overheerst ook bij deze bijeenkomst, het gevoel dat we kennis, kapitaal en intellect met elkaar mogen delen. Mijn wens is dat als we naar huis gaan, we nog eens nadenken over voor wie het ook al weer doen. Voor mij zijn dat de mensen van Zuidoost, de jeugd en de moeders van Zuidoost. Zij staan er niet meer alleen voor.'

DEELNEMERS

Heleen Aarts	Amvest
Martijn Balster	Gemeente Den Haag
Wienke Bodewes	Bodewes&Bodewes / Forum SV
Hans Boutellier	Verwey-Jonker Instituut
John Cüsters	Cüsters Teksten
Bert van Delden	Ministerie van BZK / Forum SV
Maurits Depla	Trajectum College / POUWER College
Elles Dost	Lefier
Carolien Gehrels	Arcadis / Forum SV
Peter van der Gugten	Heijmans Vastgoed
Annius Hoornstra	Gemeente Zaanstad
Angela Horsten	SALTO
Tanja Jadnanansing	Gemeente Amsterdam
Hamit Karakus	Platform31
Alfred Kazemier	Gemeente Groningen
Karin Laglas	Ymere
Marien de Langen	Stadgenoot / Forum SV
Birgitte de Maar	Rochdale
Songül Mutluer	Gemeente Zaanstad
Harry Platte	Parteon
Bert Popken	Gemeente Groningen
Henriette Rombouts	Gemeente Amsterdam
Rien Spies	Agora
Ludo Steenmetser	Gemeente Den Haag
Peter Steijn	Gemeente Utrecht
Duco Stuurman	Gemeente Amsterdam / Forum SV
Yasin Torunoglu	Gemeente Eindhoven
Peter de Visser	Incluzio

Christa van Vlodrop

Forum voor Stedelijke Vernieuwing

Job van Zomeren

ERA Contour

AGENDA

Geannoteerde agenda voor het Breed Beraad over het thema 'integrale aanpak zes stedelijke vernieuwingsgebieden' dat op woensdag 24 juni 2020 van 17.30 uur - 21.30 uur wordt gehouden in het voormalig Hoofdkantoor van Jan Jongerius, Kanaalweg 64 in Utrecht.

Achtergrond

Met de leefbaarheid en veiligheid in ons land gaat het in algemene zin goed maar tegelijkertijd gaat het hiermee in zestien gebieden in vijftien grote(re) steden de verkeerde kant op. Het betreft allereerst twaalf omvangrijke stedelijke vernieuwingsgebieden, waar problemen op het gebied van onderwijs/jeugd, participatie/armoede, gezondheid, veiligheid/ondermijning en wonen opstapelen en die daarom door betrokken steden zijn geprioriteerd in het kader van de in 2019 getekende woondeals tussen zes stedelijke regio's (Noordvleugel, Zuidvleugel, Utrecht e.o., Eindhoven e.o., Groningen en Arnhem-Nijmegen e.o.) en de rijksoverheid/BZK. De uitkomsten van diverse onderzoeken (waaronder 'De Leefbaarometer 2018) onderstrepen niet alleen de urgentie van een meerjarige, integrale publiek-private aanpak van deze twaalf gebieden maar wijzen ook uit, dat in nog vier omvangrijke binnenstedelijke gebieden -in Leeuwarden, Heerlen, Tilburg en Breda- sprake is van een vergelijkbare stapeling van leefbaarheids- en veiligheidsproblemen (een overzicht van deze in totaal zestien stedelijke vernieuwingsgebieden is hierbij gevoegd).

In het verlengde hiervan is in oktober 2019 het interbestuurlijke programma Leefbaarheid en Veiligheid gestart. In dit programma verkennen en beproeven betrokken steden, hun maatschappelijke partners en de ministeries van BZK, OCW, SZW, VWS en I&V een meerjarig partnerschap, gericht op een integrale aanpak van de zestien stedelijke vernieuwingsgebieden. De integrale, langjarige aanpak van het Nationaal Programma Rotterdam Zuid (NPRZ), biedt hierbij inspiratie; zowel inhoudelijk als wat betreft governance (waaronder een aanjagende rol van de burgemeester). In het kader van het programma Leefbaarheid en Veiligheid wordt inmiddels onderzocht, wat in de onderscheiden gebieden de komende jaren nodig is en wie daaraan wat zou kunnen/moeten bijdragen. Waar het gaat om de noodzakelijke inzet van de rijksoverheid, kunnen/zullen de uitkomsten van dit onderzoek van betekenis zijn bij de formatie van een volgend kabinet. Dat het in het programma Leefbaarheid en Veiligheid overigens niet alleen bij verkennen blijft, blijkt onder meer uit het gegeven dat in de afgelopen periode door de rijksoverheid circa € 220 mln in zeven van de zestien stedelijke vernieuwingsgebieden is ingezet, waarbij de rijksbijdrage tenminste is verdubbeld door de betrokken steden.

Omdat de bewoners van de zestien stedelijke vernieuwingsgebieden vol worden geraakt door de effecten van de coronacrisis, hebben de vijftien betrokken burgemeesters onlangs de noodklok geluid. Volgens hen is nu -en niet pas na de formatie van een volgend kabinet- een gezamenlijke aanpak van (met name de sociale) effecten van de coronacrisis door de vijftien steden en de rijksoverheid noodzakelijk. Vanuit het kabinet is aangegeven dat hier zo mogelijk nog in juli 2020 bestuurlijke afspraken over zouden moeten worden uitgewerkt/gemaakt.

Gesprekspunten

Tegen deze achtergrond wordt tijdens het Breed Beraad, toegespitst op zes van de zestien stedelijke vernieuwingsgebieden (Amsterdam Zuid-Oost, Zaanstad Oost, Groningen Noord, Eindhoven Woensel, Den Haag Zuid-West en Utrecht Overvecht), van gedachten gewisseld over vier vragen:

1. Wat zijn karakteristieken en kernproblemen in de zes gebieden?
2. Welke aanpak en governance passen hierbij?
3. Wat zijn de kernvragen waarop publieke en private betrokkenen per gebied vanuit het Breed Beraad een antwoord willen krijgen?
4. Welke voorlopige algemene lessen/conclusies dienen zich aan?

Teneinde de gedachtenwisseling voor de deelnemers zo productief mogelijk te maken, zullen tijdens het Breed Beraad -na een kort plenaire aftrap en voor een plenaire afronding- zes deelsessies (verdeeld over twee rondes) worden gehouden. Per sessie worden met betrekking tot een van de centraal gestelde gebieden -op basis van een vooraf aan de deelnemers toegezonden two pager en na een korte pitch door een bestuurder van de desbetreffende stad- de bovenstaande vragen aan de orde gesteld. Deze opzet maakt het mogelijk dat deelnemers uit de betrokken steden, naast de plenaire gedachtenwisseling, zowel de aanpak van hun 'eigen' gebied kunnen presenteren en bespreken als aan de gedachtenwisseling over de aanpak van een gebied in een andere stad kunnen deelnemen.

Agenda

17.30 uur	Inloop
18.05 uur	Opening door Carolien Gehrels, voorzitter Breed Beraad
18.10 uur	Algemene aftrap door Bert van Delden
18.30 uur	Ronde 1 (drie deelsessies)
19.30 uur	Break
20.00 uur	Ronde 2 (drie deelsessies)
21.00 uur	Plenaire afronding
21.25 uur	Afronding door Carolien Gehrels
21.30 uur	Slotwoord Wienke Bodewes

ENKELE GEGEVENS OVER HET FORUM VOOR STEDELIJKE VERNIEUWING

De stichting Forum voor Stedelijke Vernieuwing - opgericht in 1983 - stelt zich ten doel een bijdrage te leveren aan het inzicht in de specifieke positie en de sterke en zwakke punten van de stad. In samenhang daarmee wil het Forum voor Stedelijke Vernieuwing de ontwikkeling stimuleren van een stedelijk vernieuwingsbeleid, dat is gericht op de bestrijding van sociale en materiële verpaupering en op een (re)vitalisering van de initiërende en stimulerende functies die de steden op velerlei gebied voor uiteenlopende betrokkenen (kunnen) vervullen. Dit betekent dat het Forum voor Stedelijke Vernieuwing, naast de stedelijke fysieke omgeving, ook de stedelijke economische structuur, het sociaal-culturele klimaat in de steden en de organisatie van het bestuur van de steden tot zijn aandachtsgebied rekent.

Het Forum voor Stedelijke Vernieuwing is opgericht ten behoeve van alle organisaties en personen die bij de stedelijke vernieuwing zijn betrokken. Derhalve behoren niet alleen overheidsorganisaties, politici en ambtenaren, maar ook (vertegenwoordigers van) private organisaties, publicisten, wetenschappers en 'stedelingen' tot de doelgroep van het Forum voor Stedelijke Vernieuwing.

In algemene zin probeert het Forum voor Stedelijke Vernieuwing zijn doelstelling te realiseren door te functioneren als platform voor de tot zijn doelgroep behorende organisaties en personen. Het Forum voor Stedelijke Vernieuwing organiseert daartoe allereerst zogenaamde Breed Beraden. Tijdens de Breed Beraden wordt door een per beraad wisselend gezelschap van personen, die betrokken zijn bij de stedelijke vernieuwing, gesproken over ontwikkelingen, problemen en strategieën die van belang zijn voor de revitalisering van de steden.

Thema's Breed Beraden

- economische revitalisering van de steden
- sociale en culturele revitalisering van de steden
- stedelijke vernieuwing en bestuurlijk-financiële verhoudingen
- stedelijk beheer
- stedelijke vernieuwing en informele economie
- stedelijke vernieuwing en openbare orde en veiligheid
- investeren in de stad
- public-private partnership
- flexibilisering van de geldstromen in de volkshuisvesting
- stedelijke vernieuwing en de randstad
- stedelijke vernieuwing en stadsvernieuwing in de jaren negentig
- publiek-private samenwerking bij de ontwikkeling van stedelijke vernieuwingsprojecten in middelgrote steden
- de financiering van de volkshuisvesting in de jaren negentig
- naar een actief, integraal beheer van de na-oorlogse wijken
- stedelijke vernieuwing en het bestuur in grootstedelijke gebieden
- stedelijke vernieuwing en de bestrijding van sociale en materiële verpaupering
- stedelijke vernieuwing in de periode 1990 - 1994
- stedelijke vernieuwing en architectuur
- stedelijke vernieuwing en milieubeheer
- stedelijke vernieuwing en de ontwikkeling van woningen in de sociale marktsector
- de relatie tussen gemeenten en woningcorporaties op lokaal niveau
- gerichte intensivering van ruimtelijke investeringen: mogelijkheden en beperkingen
- stedelijke vernieuwingsprojecten: hoe verder?
- de communicatie van de stedelijke vernieuwing
- financiële verhouding tussen de centrale overheid en de stedelijke overheden
- de toekomst van de knooppunten
- 'Belstato'
- stedelijke vernieuwing en projectontwikkeling
- stedelijke vernieuwing en de multiculturele stad
- beweeglijke burgers en stedelijke vernieuwing
- Europese eenwording, veranderende verzorgingsstaten en de stedelijke en bestuurlijke inrichting in Nederland
- stedelijke vernieuwing en openbaar vervoer

- het beeld van de VINEX-locaties
- de consequenties van het nieuwe beleid inzake perifere en grootschalige detailhandels-vestigingen voor de binnensteden
- stedelijke vernieuwing en de ontwikkeling van vraag en aanbod op het gebied van de volkshuisvesting
- stedelijke vernieuwing en het nieuwe Grote Stedenbeleid
- de herontwikkeling van vroeg-naoorlogse wijken
- de ontwikkeling van de IJ-oeveren
- stedelijke vernieuwing, vergrijzing en modernisering van de ouderenzorg
- stedelijke vernieuwing en de vernieuwing van het bestuur
- Zuidvleugel van de Randstad
- investeren in de bereikbaarheid van de steden
- herijking Belstato: de stedelijke vernieuwings- en beheeropgave in perspectief
- stedelijke vernieuwing en publiek-private samenwerking: voortschrijdende inzichten?
- stedelijke vernieuwing, materiële armoede en sociaal isolement
- stedelijke vernieuwing en Nederland 2030
- stedelijke vernieuwing en de 24-uurs economie
- stad zonder horizon
- investeren in stedelijke gebieden
- aan het werk met het Investeringsbudget Stedelijke Vernieuwing
- TNLI: kansen en bedreigingen voor de vernieuwing van onze steden
- de educatieve stad
- ruimtelijke ontwikkeling en stedelijke vernieuwing
- sociaal investeren in steden
- de toekomstige ordening in de woonsector
- stedelijke vernieuwing en grondbeleid
- Het Nationaal Verkeers- en Vervoersplan en stedelijke vernieuwing
- stedelijke vernieuwing en ICT
- de stad in de Vijfde Nota Ruimtelijke Ordening
- Utrecht West in perspectief
- stedelijke vernieuwing en het MKB
- betekenis en kansen van het plan Amsterdam-Zuidas
- stedelijke vernieuwing en veiligheid
- wonen
- ruimte voor mobiliteit
- ontwikkelingsperspectieven Almere
- stedelijke vernieuwing, ruimtelijke ordening en water
- Rotterdam en stedelijke vernieuwing
- stedenbaan
- de vernieuwing van de verhouding tussen corporaties en overheid vanuit praktisch perspectief
- ZaanDrecht - de Hollandse waterstad in transformatie
- over de betekenis van plekken
- de vernieuwing van de rijksbemoeienis met het wonen: tussen Marx en markt
- elektriserende netwerken
- vergrijzing, wonen, zorg en participatie
- ruimtelijke ordening in perspectief
- stedelijke vernieuwing en krimp
- stad & filosofie
- stedelijke vernieuwing en waardeontwikkeling: naar een vernieuwing van het spel, de spelers en de spelregels
- 'volkshuisvesting op een tweesprong'
- Rotterdam-Zuid
- ontwikkeling commercieel middensegment huurmarkt
- wonen, zorg en pensioenen
- wonen, zorg en pensioenen (follow up)
- corporaties
- volkshuisvesting in beweging

- stedelijke vernieuwing en ontwikkelingen in het sociale domein
- projectontwikkelaars en stedelijke vernieuwing
- ruimtelijk-economische ontwikkelingen en stedelijke vernieuwing
- toenemende contrasten: demografie en stedelijke ontwikkeling
- agenda stad
- potentie van erfgoed in stedelijke ontwikkeling
- nieuwe verhoudingen tussen gemeenten en corporaties
- casus Amsterdam
- klimaatadaptatie in de stad
- de etende stad
- investeren in stedelijke regio's
- energietransitie in de bestaande sociale woningvoorraad: stadsvernieuwing 3.0?
- technologie en de stad
- wonen, werken en mobiliteit in de Randstad: op weg naar 2035
- wonen en (ouderen)zorg
- corporaties naar een volgende fase
- stadsvernieuwing 3.0?
- novi en novex?
- exploring the city in and after times of corona

Thema's studiedagen en symposia

- stadsvernieuwing opnieuw bezien
- stadsvernieuwingsrapportage
- public-private partnership
- investeren in stedelijke vernieuwing
- de financiering van de volkshuisvesting in de jaren negentig
- de stad in de samenleving: ontbinding en vernieuwing
- internationalisering en stedelijke cultuur
- stedelijke vernieuwing en stedenbouw
- 1983 - 2008 25 jaar breed beraad over de stad
- 'Darwin in the city'
- bouwteam
- 'de gevleugelde stad' lustrumviering 30 jaar Forum voor Stedelijke Vernieuwing
- 're-inventing Paris' lustrumviering 35 jaar Forum voor Stedelijke Vernieuwing
- werkexcursie Eindhoven

Publicaties

- stadsvernieuwing opnieuw bezien
- public-private partnership
- investeren in stedelijke vernieuwing
- volkshuisvesting gewogen
- financiële prikkels voor actieve steden
- de stad in de samenleving: ontbinding en vernieuwing
- opstellenbundel over stedelijke ontwikkelingen
- internationalisering en stedelijke cultuur
- mijn plek in de stad, 20 jaar Forum voor Stedelijke Vernieuwing
- investeren in stedelijke vernieuwing - niet bij steen alleen
- 1983 - 2008 25 jaar breed beraad over de stad

De activiteiten van het Forum voor Stedelijke Vernieuwing worden mogelijk gemaakt door financiële bijdragen van vele bij de stedelijke vernieuwing betrokken partijen (rijk, provincies, steden, bouwondernemingen, projectontwikkelingsmaatschappijen, institutionele beleggers, onderzoeksinstituten en cetera).

BESTUUR & RAAD VAN ADVIES

Bestuur

Drs. M.J. van Rijn	Voorzitter Raad van Bestuur Reinier Haga Groep	voorzitter
Ir. W.J. Bodewes	Bodewes&Bodewes	penningmeester
Prof. dr. J.J.M. Hemel	Bijzonder hoogleraar Grootstedelijk Problematiek Wibautleerstoel UvA /Strategic Planning Specialist Gemeente Amsterdam	secretaris
Drs. C.G. Gehrels	European Cities Director Arcadis	lid
Ir. M. de Langen	Bestuursvoorzitter Stadgenoot	lid
D.P. Stuurman	Stedelijk Directeur Sociaal Gemeente Amsterdam	lid
Drs. A.Th. van Delden	Plv. Directeur-Generaal Bestuur, Ruimte en Wonen Ministerie van BZK	adviseur

Raad van Advies

Drs. H.M.A. Aarts MRE	Amvest
Drs. E.M. Agricola	
Ing. J.Th. Blok	Blok&Ko
Drs. M.C.A. Blom	Rijkswaterstaat
Drs. C.B. van Boven	Woonzorg Nederland
Prof. ir. K.W. Christiaanse	KCAP Architects&Planners
A.Th. Duivesteijn	City Planning, Architecture and Urban Policy
P. van der Gugten	Heijmans Vastgoed
Drs. R. Haans	de Alliantie
Drs. T.H. van Hoek	EIB
Ing. R.R. Huikeshoven MRE	AM
Ir. A. Huntjens	Pré Wonen
M. Jacobs	Gemeente Tilburg
Em. prof. dr. L.A. de Klerk	Universiteit van Amsterdam
Drs. ing. W.M.K. Krzeszewski	Staedion
Ir. K. Laglas	Ymere
Drs. ir. K. Leonard	Gemeente Maastricht
Drs. N.D.E. Maarsen MRE	Syntrus Achmea RE&F
Drs. M.B.T. Molenaar	Woonstad Rotterdam
H. Platte	Parteon
Drs. G.R. van Randeraat	SITE urban development / MCD
J.W. Remkes	Gemeente Den Haag
Drs. B.A. Revis	Gemeente Den Haag
R. van der Schaaf	Gemeente Groningen
Drs. A.J.M. Schakenbos	Vestia
Prof. dr. P. Schnabel	Universiteit Utrecht
Ir. P.O. Vermeulen	
Drs. D.J. van der Zeep	Portaal
Ing. J.P. van Zomeren	ERA Contour